

Szikszaíné Nagy Irma szerk., Kossuth Lajos, a szó művésze

A Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai 78. sz.,
Debrecen, 2002. 131 lap

1. „Kossuth Lajos születésének 200. évfordulója egyszerre alkalom az ünneplésre és a XIX. század egyik legnagyobb magyar politikusa életművének a tanulmányozására” — ezzel a gondolattal indítja SZIKSZAINÉ NAGY IRMA azt a stilisztikai-retorikai tanulmánygyűjteményt, amely a Debrecenben 2002. szeptember 17-én megrendezett tudományos tanácskozás anyagát tartalmazza. Valóban: a kerek évforduló az ünnepi megemlékezések mellett arra is alkalmat adott, sőt felszólítást jelentett a különböző diszciplínák kutatóinak, hogy szaktudományuknak a kossuthi életműre vonatkozó eddigi eredményeit szintetizálják, újra- és továbbgondolják. Az évforduló évében, és különösképp a születésnap, szeptember 19. közelében, számos tudományos rendezvénnel, közleménnyel tette meg ezt a magyar tudományosság.

Az évforduló által ösztönzött tudományos eredmények sorában kétségtelenül kiemelkedő jelentőségű a debreceni tanácskozás résztvevőinek teljesítménye. Mivel is indokolhatjuk ezt az értékelő megállapítást? Mindenekelőtt azzal érvelhetünk, hogy már a konferencia témaválasztása a lényegret ragadta meg, amikor Kossuth stílusművészetének vizsgálatára hívott fel. Hiszen „a stíluson fordul meg minden. De a stíluson az egész az embert kell értenünk: nemcsak a szavak meg-

válogatását, a mondatok kötését, hanem azt az erőt is, amely a szavak és a mondatok mögül sugárzik az olvasó felé” (BENEDEK MARCELLTÓL idézi SZATHMÁRI ISTVÁN, Stílusról, stilisztikáról napjainkban. Bp., 1994. 27). Amikor tehát az előadók Kossuth nyelvi világának a stilisztikán-retorikán belül is sok szempontú megközelítésére vállalkoztak, szükségszerűen Kossuth egész életművének alapkérdéseivel is szembe kellett, hogy nézzenek: a korszakkal mint az egyes embert formáló szociokulturális erővel és kihívással, Kossuth egyéniségével, hatásával stb. A további bizonyítást a kötet részletesebb bemutatására hagyva csak egy érvet hadd említsek még bevezetésként: a szerzők megközelítésmódjainak gazdag sokszínűségét. Ezzel összefüggésben azonban azt is meg kell jegyezni, hogy az elméleti hátterek és a módszerek eltéréseiből adódó különbségek valójában csak egyfajta olvasatban emelik meg jelentősen a kötet értékét, s teszik szinte izgalmas szellemi kalanddá a tanulmánygyűjteménnyel való ismerkedést, mégpedig abban, amelyben az érdekesség alapjává lesz a különféle kutatói alapállások és eljárások, sőt nyelvezetek szinte állandó összevetése. Így olvasva ezt a gyűjteményt a tanulmányoknak az élénk figyelmet fenntartó felhívó funkciója folyamatos, hiszen állandóan tanulságokat ígérő összehasonlításra, a különbségek szembesítésére, mérlegelésre szólítanak fel. Másfelől azonban — hermeneutikai kifejezéssel élve — a befogadó elváráshorizontjának megfelelően a szembetűnő elméleti és módszerbeli eltérések értékkülönbségekként is megjelenhetnek, mégpedig attól függően, hogy az olvasó melyik nyelv- és stílusfelfogást, illetve tudományos módszert tartja megalapozottabbnak, hatékonyabbnak. (Természetesen ez a heterogenitás a konferenciakötetek többségére jellemző.)

2. Az első tanulmány szerzője, KORNÝÁNÉ SZOBOSZLAY ÁGNES Kossuth szónoklatainak forrásvidékét nyomozza „Adalékok Kossuth Lajos (retorikai) tanulmányaihoz” című dolgozatában (7—18). A címhez rendelt szerzői lábjegyzetből tudjuk meg, hogy abban „a »Kossuth, a magyar szó művésze« tudományos tanácskozás meghívójában szereplő címhez viszonyítva változás van, amennyiben a **retorikai** jelző zárójelbe került, mert ennek (ti. a retorikai tanulmányoknak — P. J.) többnyire csak közvetett nyomára bukkant” Kornýáné. A módosított cím valóban pontosan jelöli meg a témát: a tanulmány írója Kossuth iskolai éveinek három helyszínéről, illetve időszakáról ad áttekintést egy-egy anekdotikus eset középpontba állításával. Az első a „testi ügyességével kitűnő (sátoraljújhelyi) kisdíákot mutatja be”, a második, amely az eperjesi éveket idézi, Kossuth „kivételes szellemi adottságait” példázza, a sárospataki évhez fűződő harmadik pedig az „öntudatos és önértékes Kossuthot állítja elének”. Az eperjesi három évet tárgyaló részben szól Kornýáné részletesebben a fiatal Kossuth retorikai tanulmányairól, itt — ugyan csak közvetett bizonyítékok alapján, de — meggyőzően érvel amellett, hogy ebben az időben Eperjesen a második retorikai és poétikai osztályban Christopher Gottlieb Ernesti lipcei professzor „Lexikon technologiae Latinorum Rhetoricae” című retorikai munkáját használták tankönyvként. Tanulmánya összegzéseként arra a kérdésre felelve, hogy miként vált a szónoklat művészetének kimagasló alakjává Kossuth, Kornýáné SZATHMÁRI ISTVÁNT (Kossuth és a szónoki beszéd: MNy. 1994: 258) idézi: „Minden bizonnyal a Sátoraljújhelyen, Eperjesen és Sárospatakon végzett tanulmányai rakják le az alapokat, és a választott ügyvédi pálya ki is jelöli a további irányt. Még nagyobb szerepet tulajdoníthatunk azonban e tekintetben annak a rendkívül mozgalmas és sajátos politikai életútnak, amely a zemp-léni meggyűlésekkel kezdődik”.

TOLCSVAI NAGY GÁBOR „Retorikai cselekvés és valóságleképezés a klasszicizmus és a romantika határán” című tanulmányában (19—31) kognitív jelentéstani keretben Kossuth szövegalkotásának, szövegértelem-létrehozásának lényegi jegyeit tárja fel. A Kossuth-szövegek elméletileg gondosan megalapozott, meggyőző elemzése még plasztikusabbá válik azáltal, hogy a szerző Kossuth két analizált szövegét összehasonlítja a reformkor másik nagy szónokának, Kölcsey Ferencnek két jellegzetes, jól ismert szövegével. Mindkét szerzőtől az egyik felhívó szónoki beszéd, a másik pedig búcsú. A tanulmány elméleti bevezetőjében Tolcsvai Nagy röviden összegzi a kognitív nyelvészet tárgya szempontjából legfontosabb tételeit. Mindenekelőtt azt rögzíti, hogy bár

a szónoki beszéd le- és előírása éppen különös figyelemben részesíti a szöveg általános szerkezetét, a csak szerkezetre irányuló vizsgálat nem lehet elegendő. Határozott különbséget kell tenni ennek a szövegtípusnak a leírásában is szerkezet és művelet között, hiszen „az általános szerkezet a befogadó által ismert szövegtípusok esetében sémaként tárolódik az emlékezetben ..., a szöveg tényleges értelemszerkezete (»jelentése«) ellenben ... bonyolult (párhuzamos, visszacsatoló stb.) elmebeli megértési műveletek végrehajtásával alakul ki a befogadóban, mint a szöveg értelmének valamilyen összetett reprezentációban való elrendezése”. Tolcsvai Nagy ennek megfelelően Kölcsy „A magyar nyelv ügyében” elmondott és a „Búcsú az országos rendektől” címen ismert beszédét, illetve Kossuth híres szegedi toborzóbeszédét és az „Irataim az emigrációból” című munkájához írt előszavát az olvasóban kialakulható értelemszerkezet szempontjából vizsgálja, ezen belül is a szövegtopikokra összpontosít, ezeknek a referencialitására, s ezzel szoros összefüggésben a nézőpontoszerkezetre. „A magyar nyelv ügyében” (1833) elemzése után összegzésként megállapítja, hogy „Kölcsy ... szónoki gyakorlatában továbbra is érvényesíti a pályája elején minden tekintetben elfogadott klasszicista keretű, valójában racionalista eredetű egyetemes nyelvi eszményt”. Az 1835-ben keletkezett Kölcsy-szöveg a nem lényegtelen különbségek ellenére is „az elsövel kapcsolatban megállapított jellemzőket mutatja, egyes pontokon tulajdonképpen felerősítve”. A Kossuth-szövegek viszont más jellegűek, így eltérnek a tudás aktiválásának a módjában: „az aktivált fogalmi sémák nem egy racionálisan felépülő értelemszerkezet fő témáit erősítik vagy fejtik ki kiterjedő aktivációval, hanem több sémát aktiválnak egymással szemben álló tartományokban”. A másik lényeges eltérés az erőteljes szubjektivizáció. (A kognitív nyelvten szerint a nézőpontoszerkezeten belül el kell különíteni a referenciális központot és a semleges kiindulópontokat, ha ez a kettő megegyezik, akkor beszélünk szubjektivizációról.) Ezek a vonások önmagukban is a romantikához kötik az elemzett szövegek értelemszerkezetét, ám a romantikus jelleget Tolcsvai Nagy még a következőkkel is igazolja: „a képzelet uralkodik (amikor a fikcióképző aktusok megragadhatóvá teszik az imagináriust), az alany és a tárgy közötti határ elmosódik (amikor a végletek beszélőtől független megnevezése azonnal összekapcsolódik a heves érzelmekkel...), a jelkép és a mítosz lényegi szerepet játszik (amikor az egyedi ellentétek konceptuálisan összekapcsolódnak, és együttesen az élet-halál ellentétpárt képezik le)”. Végső összegzésében Tolcsvai Nagy így fogalmazza meg elemzései tanulságát: „míg Kölcsy a szónoki beszédeiben egy világos konceptuális szerkesztésű világképzésre törekedett, és ezáltal kívánt hatást elérni, addig Kossuth szónoki beszédei és írásai, legalábbis azoknak leginkább hatásos darabjai a fiktív és az imaginárius bevonásával és a beszélő szónok túlzó szubjektivizációjával a retorikai cselekvést állították előtérbe, melynek referencialitása az elérendő hatás érdekében már csak részleges. ... míg Kölcsy inkább mindentudó, realista és racionalista, addig Kossuth önmagát dramatizáló, romantikus és változó nézőpontú”.

Mint a cím, „A romantika főbb stílári sajátságai Kossuth Lajos szónoki stílusában” is jelzi, SZABÓ ZOLTÁN tanulmánya (32–8) számos ponton érintkezik Tolcsvai Nagyéval, ám a két szerző megközelítésmódja alapjaiban eltérő. Szabó Zoltán korábbi munkásságának eredményeire építve (ennek újabb összefoglalásaként lásd például: A magyar szépirodai stílus történetének fő irányai. Bp., 1998.) az általa már évtizedek óta eredményesen és jelentős hatással művelt, így akár hagyományosnak is mondható stílustörténeti keretben vizsgálja Kossuth szónoki stílusának romantikus sajátságait. Először is a XIX. századnak, Kossuth „lázás kor”-ának azokat a sajátságait veszi sorra, amelyek szerinte a romantika indítékai, éltetői voltak: „a forradalmiság, a nemzeti múlt, a közösség politikai vágyai, a fokozódó intenzitású függetlenségi törekvések, a polgári haladás”. Ehhez azt is hozzáfűzi, hogy végső soron Kossuth egyéniségének jó néhány vonása — „élénk képzelet, lángoló szenvedély, hangzatos(ság)” stb. —, továbbá eszmeisége is a romantikához kötődik. A továbbiakban abból a stílustörténeti alaptételéből indul ki, amely szerint az egyes irányzatokat és így a romantikát „alkotó stílári sajátságok és az azokat alakító stíluseszközök szoros egységet alkotnak”, az irányzat tehát mindig valamilyen szervező — más műszóval: rendező — elv szerint szerveződő „egységes, szerves összetettség: struktúra”. Szabó már korábbi munkáiban is

kifejtett nézete szerint a romantika szervező elve „az összetettség, pontosabban az egy tömbben való sokféleség avagy a sokszerűség, többszólaláság egysége, ... a szemantikai és a szerkezeti polifónia”. A szerző ezután számos példával bizonyítja, hogy a szemantikai összetettség Kossuth szövegei esetében is figyelemre méltó sajátosság, „a képzalkító elemek, valamint az egymáshoz kapcsolt szavak eltérő képzetkörből vannak, több irányban elágaznak”. Ugyancsak jellemző jegy a szerkezetbeli összetettség, gyakoriak „a párhuzamok, ellentétek, kérdések, felkiáltások, valamint az ismétlés önmagában és még inkább a retorikai alakzatok összekapcsolásában”. Igen lényeges kérdéskört érint Szabó, amikor arra is utal, hogy a szerkezetbeli összetettség, nemcsak hasonlít a szemantikaihoz, hanem kapcsolatban is áll vele. A szerző dolgozata eredményeit az összegzésben így értékeli: „feltehetőleg sikerült megmagyarázni és megindokolni azt, hogy Kossuth Lajos szónoki stílusa a ... romantikát képviseli, szónoki beszédeiben az irányzatnak az alakítója”. Ezek után azonban — megnyerő szerénységgel és teljes joggal — arra is figyelmeztet, hogy „mindennek tüzetes, jóval tágabb körű vizsgálatában”, illetve a Kossuth-stílus más összefüggéseinek a feltárásában még „sok a tennivaló, ... a megoldásra váró feladat”.

FEHÉR ERZSÉBET nagy filológiai apparátussal és körültekintő elméleti-módszertani alapozással megírt, „Az 'illőség' stíluselve Kossuth rétori gyakorlatában” (39—52) című tanulmányában a klasszikus retorika és a modern pragmatika szempontjait ötvözve vizsgálja Kossuth szónoki stílusát. Eljárását azzal indokolja, hogy az intencionalitás mint meghatározó minőség „érintkezést teremt a klasszikus retorika nyelvszemlélete és a nyelvészeti pragmatika mai elméletei között”. Fehér a dolgozat első részében a vonatkozó szakirodalom áttekintésével az illőség kategóriáját járja körül, ezen belül szól az illőség regulatív szerepéről, gyakorlati megvalósításáról, etikai tartalomként való értelmezéséről, az éthosz fogalmával való összefüggéséről. MARTINKÓ ANDRÁS nyomán, aki megkülönböztet „belső” és „külső” illőséget (előbbi a szöveg belső szerkezetére, utóbbi a szöveg és külső, objektív körülményeinek viszonyára vonatkozó kategória), Fehér az éthosz „külsődleges” és „belsőleges” változatát különbözteti meg aszerint, „hogy erkölcsi elvekből fakadó meggyőződés irányítja-e a beszélői attitűdöt vagy csupán az adott situáció szerepjátéka”. Az éthosz két típusa szerint pedig etikus és manipulatív szándékú vagy öntetszelgő szónokról lehet beszél. Ezután azokból a kortársi véleményekből idéz fel néhányat a szerző, amelyekkel a bírálók Kossuthot az utóbbi kategóriába sorolták. A tanulmány következő pontjában foglaltak azonban ellenérvként szolgálnak: Kossuthnak a polgári átalakulást és a nemzeti önrendelkezést középpontba állító politikai hitvallása „egyben szónoki éthoszának erkölcsi vezérfonala is” volt. A továbbiakban az illőség stíluselvének érvényesülését Kossuth publicisztikai tevékenységében vizsgálja Fehér Erzsébet. Joggal állapítja meg, hogy „az illőség-elv legáltalánosabb megnyilvánulása Kossuth publicisztikai tevékenységében a korszerű sajtóval kapcsolatos igények felismerése, amely egyszerre jelentett újfajta tematikát és megnyilatkozási módot”. Az összegzés tanúsága szerint azonban megállapítható, hogy az illőség valamennyi változata mégis Kossuth szónoklataiban érvényesült a legösszetettebb formában.

BENCZE LÓRÁNT dolgozatának — „A zajos éljenzés kirobantásának művészete” (53—61) — már önmagában az is érdekességet ad, hogy a szerző a többi tanulmányirótól eltérően nem magyar nyelvű szövege(ke)t választ vizsgálatá tárgyának: Kossuth Washingtonban 1852. január 7-én az Egyesült Államok Kongresszusa által tiszteletére rendezett diszebeden elmondott angol nyelvű beszédét, pontosabban annak bevezetését analizálja. A dolgozat bevezetőjében Bencze aktualizálva úgy állítja szembe a „racionálisabb, klasszicista” Kölcsey-féle és a „zajos éljenzést kirobantani képes, romantikus” Kossuth-féle retorikát, hogy ezeknek a legutóbbi időkben kifejtett hatásáról is szól. A washingtoni beszéd bevezetésének első, többszörösen összetett, hosszú mondata alapján először is azt állapítja meg, hogy Kossuth „a captatio benevolentiae hihetetlen mestere volt”. Az exordium folytatása a klasszikus retorika más eszközeinek hatásos alkalmazását mutatja: az amplificatio részeként a szónok az összehasonlítást és a szembeállítást használja fel. Az ókori Rómát és a XIX. századi Amerikát összevető ellentétek nyelvtani és szóhasználati-jelentésbeli szinten is érvényesülnek. A szöveg e rövid egységében ezen a módon „kényszerítő” logikát tud teremteni a rétor.

Kossuth szónoki tudását értékelve Bencze így összegzi elemzése tanulságait: „Kossuth tehát nemcsak a hallgatóság megnyerésének és az érzelmek felkorbácsolásának a mestere, hanem a tömör, kényszerítő érvelésnek és szerkesztésnek is. Értelem és érzelem, vaslogika és indulat nem volt még így együtt Pázmánynak nagy ívű, skolasztikával felépített érzelemkítőresei óta.”

V. RAISZ RÓZSA „Kossuth Lajos körmondatairól” című tanulmányát (62—77) általánosító jellemzéssel indítja, eszerint Kossuth prózájának „legszembevetőbb jegye erőteljes retorizáltsága”, ez a különböző szövegtípusokba tartozó alkotásokra egyaránt érvényes. Az előforduló retorikai alakzatok közül a párhuzamot, ellentétet, ismétlést, halmazást emeli ki, ezek ritmikus prózát teremtenek, és körmondatok alkotásához is vezethetnek. Az említett alakzatok Raisz szerint „a mondaton — esetenként a körmondaton — belül, máskor a szöveg szintjén, mikro- és mezoszerkezeti egységeiben, sőt azokon túl: több bekezdésre kiterjedően lépnek fel”. A körmondat terminus jelentéseinek igen alapos szakirodalmi áttekintésen alapuló bemutatása után Kossuth-mondatok elemzése következik. A szerző vizsgálati anyagát ehhez egy olyan válogatásból gyűjtötte, amely publicisztikai írásokat, szónoki beszédeket, értekezéseket és leveleket tartalmaz. Megállapításainak érvényességi körét még az elemzések előtt maga vonja meg: „Nem a teljes életmű elolvasása alapján állt össze gyűjteményem, így általános megállapítást sem az életműben előforduló körmondatok mennyiségére, sem a fajták szerinti megoszlására nézve nem tehetek.” Feltűnőnek, jellegzetesnek tartja azonban a szövegmondatok szerkezeti és funkcióbeli sokféleségét, a mondatok szerkezetébe grammatikailag szervesen be nem épülő emotív felkiáltásokat, konatív-fatikus megszólításokat. Ebből azt a következtetést vonja le, hogy „nemcsak a romantikus tirádákban mutatkozik meg a körmondat viszonylag szabadabb kezelése, hanem az egészen kötött formájú körmondatokban is”. Különösen figyelemre méltóak Raisznak azok az elemzései, amelyek a barokkos körmondatok jellemzőit tárják fel. Így például a „Tengerhez, magyar! El a tengerhez!” című, 1846-ban keletkezett publicisztikai írás egyik 26 mondategységből álló körmondatában hiányzik a kettéosztottság, szintén a romantikus tirádától eltérő a főmondati szinten álló mondategységek egyre tartalmasabbá válása. A romantikus tirádák ismérveként Raisz Rózsa a paralelizmust, a halmazást, a fokozást — a mellérendelő szerkesztést — tartja fontosnak, hozzátéve, hogy a halmazás, fokozás nem racionális lezárással, hanem érzelmi tetőponttal fejeződik be. Úgy véli, hogy Kossuth szövegei alapján empirikusan is igazolható SZABÓ ZOLTÁNNak az a nézete, mely szerint a romantikus tiráda nemcsak egyetlen mondategység, hanem a körmondathoz hasonló szerkezetű nagyobb szöveg egység is lehet. A szerző összegzésében Kölcsey és Eötvös körmondatait szembeállítja Kossuth mondataival: míg az előbbieket sokszor mondás értékűek, addig a kossuthi körmondat a szövegnek „nem általános ítéleteket, igazságokat hordozó (rész)konklúzióként is megálló eleme, hanem beépül az írások folyamatába, ... aktuális megállapításokat, érveket tartalmaz, szerkezete és a benne található szóállomány nyelvi jelek tekintetében is értéktelítő, sokszor nemes pátozzsal, romantikus hevülettel áthatva, mintegy a retorizáltság egyik csúcspontjához hozva létre”.

A Deák Ferencnek címzett híres Kasszandra-levelet és Kossuthnak Schvarcz Gyulához írt, közoktatási kérdéseket tárgyaló levelét vizsgálja PORKOLÁB JUDIT és BODA ISTVÁN KÁROLY „a ki rossz irányba indul, utat téveszt” (Szövegstilisztikai jelenségek Kossuth leveleiben) című dolgozatában (78—87). A szerzők két kérdésre kerestek választ: „Mi az eltérő és mi a közös a két levél nyelvi megformálásában? Mennyiben befolyásolja a téma a szövegstilisztikai jelenségek használatát?” Közös jellemzőként például azt említik, hogy bár a levelek több vonásukban idézik Kossuth szónoki beszédeit, megtartva az arisztotelészi retorika szabályait, sok tekintetben el is térnek azoktól: „a személyes hang egy-egy egyénhez szól, közvetlenül nem egy közösséghez”, a levelek „hangvétele tragikusabb színezetű és filozofikusabb”. A Deákhoz intézett levelet elemezve megállapítják, hogy abban az ellentétet emeli ki Kossuth. A Schvarcz Gyulának írt szövegben „megsokszorozódnak a költői képek, mondások, allúziók, metaforák”. Porkoláb Judit és Boda István Károly a két levél összehasonlításakor tett megállapítását, mely szerint a másodiknak „más a szóhasználata, szerkesztése, stílusa” (82), az összegzésben így pontosítja, illetve részletezi: Kossuth

a két írásban „hasonló szövegstilisztikai eszközöket alkalmaz gondolatainak kifejtésére (ellentétek, ismétlések, költői szóképek). A különbség abban található talán, hogy a második levélben több a saját alkotású szó, az elsőben pedig erősebbek a személyes indulatok, több a patetikus kifejezés” (85—6).

SZIKSZAINÉ NAGY IRMA „Kérdésalakzatok retoricitása és szövegszervező ereje egy Kossuth-szónoklatban és -újságcikkben” (88—105) című tanulmányában elsősorban arra a lényeges kérdésre keresi a választ, hogy a meggyőzésnek a címben foglalt két szövegtípusa azonos, hasonló vagy eltérő retorikai-stiláris-pragmatikai eszközöket feltételez-e, illetve igényel-e. Célkitűzésével adekvát módon két azonos témájú, a haza védelmére buzdító Kossuth-szöveget vizsgál: egy 1848. júliusi cikket és a híres szegedi beszédet. Az elemzés középpontjába a kérdő mondatok retorikáját-pragmatikáját-stilisztikáját állítja, főként arra ügyelve, hogy a szövegalkotó „a szövegnek melyik részére milyen intencióval helyezte el a kérdésalakzatot, azaz a nem valódi információt tudakoló kérdő mondatot mint figyelemirányító, sőt hatáskeltő nyelvi formákban rejlő retorikumot-stilisztikumot; illetve kérdéstípus-választása mennyire függ össze a szövegtípussal”. Megállapítja, hogy az újságcikkben a kérdések az argumentatio részeként kapnak jelentős szerepet. Ez sajátosnak minősíthető, hiszen a kijelentő formájú argumentumok a szokásosak. A kérdésekben azonban jóval erőteljesebb a pátosz érzelmeket megmozgató hatása, retoricitásuknak lényeges eleme továbbá a fokozó jellegű halmozás és az anaphorikus ismétlés. Mivel a feltett kérdésekre maga Kossuth adja meg a szövegben a választ, az érvelést valójában a kérdés és a felelet együtt, subiectióként szolgáltatja. Szikszainé alapos elemzése és érvelése meggyőzővé teszi állítását: „Kossuth »hallotta« az írását, szónokként írta újságcikkét is.” Más típusú és más funkciójú kérdések szerepelnek a Szeged népéhez intézett toborzó beszédben: így communicatio típusú álkérdés, amely azonban az adott retorikai szituációban valódi kérdésként is funkcionálhat, tagadó értelmű retorikai kérdés, tűnődő kérdés; retoricitásuk hatékonyságának legfőbb bizonyítékát — nyilvánvalóan helyesen — abban látja Szikszainé, hogy azok „a hallgatót be tudják vonni az interakcióba, sőt képesek szóbeli állásfoglalásra készíteni őket”. A példamutatóan alapos retorikai elemzés eredményeit a következőkben összegzi a szerző: míg mindennapi szövegeinkben alapvető az eltérés az élőszóbeli és az írásbeli szövegek kérdései között, addig írásban — a közvetlen visszajelzés elenyésző volta miatt — a pszeudokérdésekkel inkább állítunk, felszólítunk, óhajunknak adunk hangot stb. A szónoki kommunikációs helyzet inkább az utóbbihoz hasonlítható abban, hogy hagyományosan egyirányú közlés szokott lenni. A passzív hallgatóság azonban be is kapcsolható az interakcióba, ezt teszi Kossuth is: így szónoklatának egyes kérdései átmenetet jelentenek a valódi és az álkérdés között. Az újságcikknek viszont minden kérdő mondata álkérdés, maga a szövegalkotó ad választ ezekre. „Alapvetően mégis azonos a forrása az államférfi Kossuth szónoki és publicisztikai stílusa kérdésalakzat-használatának: a retoricitásra törekvés és a szövegszervező erő. Az eltérést a különböző szövegtípushoz és a másfajta kommunikációs szituációhoz kötődő alkotói szándék eredményezi: az írásban az értelmi meggyőzés, a beszédben pedig inkább az érzelmi megnyerés uralkodik”.

DOMONKOSI ÁGNES „A képszerűség szerepe Kossuth stílusában” (106—17) című dolgozatában Kossuth beszédeit és politikai tárgyú írásait vizsgálva arra keresi a választ, hogy a „fejtegetésekben, érvelésekben milyen szerepei vannak a képszerűségnek. És hogy ezek a funkciók milyen képtípusok, illetve milyen képszerűzetek, az elemi képek milyen összekapcsolódása révén valósulnak meg”. Elemzéseiben Domonkosi a KEMÉNY GÁBOR által kidolgozott nyelvikép-tipológiát alkalmazza, ám jelentős mértékben támaszkodik a kognitív metaforakutatás eredményeire is (LAKOFF, JOHNSON, KÖVECSÉS). Már a bevezető általános jellemzésben a képiség jelenlétének lényeglátó, tömör jellemzését sikerül adnia, eszerint Kossuth érvelő, meggyőző szövegeiben világosan elkülöníthető típusokat ismerhetünk fel. „Fölfedezhető egyrészt néhány általános érvényű, vissza-visszatérő ún. fogalmi metafora, illetve metonímia, amelyeket Kossuth különböző mértékben kifejtve használ egyes fogalmak, jelenségek érzékletessé tételére. Másrészt jellemzők a jelentéstartományok egyéni társítására épülő példázatszerű, sokszor allegorikussá növvő, nagy szemantikai össze-

ettséget mutató képszerkezetek. Kossuth stílusának legsajátosabb képtípusai tehát nem elszigetelt, elemi képek: a képiség általában a szöveg nagyobb szerkezeti egységeiben érvényesül.” A Kossuth-szövegekben működő fogalmi metaforák közül a szerző ezután a legalaposabban a NEMZET — CSALÁD azonosítást vizsgálja, és több szöveg felhasználásával kimutatja, hogy ennek a konceptuális metaforának egyrészt a megértést segítő, heurisztikus, másrészt emotív szerepe van. A tanulmány második felében Kossuth másik gyakori képtípusát, a példázatszerűen kifejtett, explicit, motivált képszerkezeteket analizálja a szerző: ennek során árnyaltan bemutatja a funkciókat, illetve további altípusokat is megjelöl. Összegzésében megállapítja: a képekről a szemantikai távolság alapján az mondható el, hogy a leggyakoribb a fogalmak (szabadság, nemzet stb.) élőlényként, állatként, emberként, természeti jelenséggént való megjelenítése, és viszonylag ritkább azok tárgyasítása, mivel Kossuth általában folyamatok, dinamikus jelenségek megelevenítésére törekszik. A tanulmány egészében példásan érvényesített funkcionális megközelítés eredményei pedig így fogalmazódnak meg a zárlatban: „Kossuth stílusában a képszerűség egyrészt a jelenségekhez fűzött magyarázatok eszköze, heurisztikus funkciójú modellalkotó erő, másrészt a fogalmakat az érzékelhető valóságba horgonyzó, a közléseket szuggesztívvá, szemléletessé tevő eszköz. A gyakran nagyobb szövegegységekre is kiterjedő képszerkezetek szemantikai összetettsége azáltal válik hatásossá, meggyőzővé, hogy a szövegbeli azonosítások, a jelentéstartományok összekapcsolásában érvényesülő motiváció elfogadása, a merész társítások ellenére is a közlő és a befogadó nézőpontjának közeledését eredményezi.”

SZILASSY ESZTER „Kossuth szavainak hatása” (118—30) című tanulmányának témáját a következőkben jelöli meg: „azt vizsgálom, hogy milyen hatást váltottak ki Kossuth szavai; s azt kívánom bizonyítani, hogy remekbe szabott beszédeivel nemcsak mindenkori hallgatóságát ragadta meg, hanem nemegyszer »történelmet csinált«”. Választott feladatát úgy oldja meg, hogy nagymértékben támaszkodik a kortársak Kossuth személyiségére és szónoki tehetségére vonatkozó megjegyzéseire és a történettudomány idetartozó eredményeire. A dolgozatíró előbb Kossuth néhány nevezetes szónoki sikerét idézi fel, majd azt nyomozza, hogy a beszédek nyelvi megformálásán kívül mi a sikerek magyarázata. A következő főbb okokat nevezi meg: Kossuthnak kitűnő előadókészsége volt, mindig megtalálta az alkalomhoz illő hangnemet, szónoklatai a korban megszokottnál érthetőbbek és rövidebbek voltak, hatott hallgatóira optimizmusával, lelkesedésével, töretlen hitével, kiválóan tudott rögtönözni, remek taktikai érzékkel rendelkezett, jó megjelenése, magabiztos fellépése is segítette hallgatói megnyerésében, ezenkívül kitarásának, nagy munkabírásának is jelentős szerepe volt sikereiben. Vagyis abban, hogy „szónoklataival önmagában is képes volt tömegek befolyásolására, fontos döntések keresztülvitelére, jelentős események előidézésére”.

3. A recensens bizonyos kettősséget él át, amikor végezetül rövid mérlegelésre készül: hiszen a bevezetőben is említett hangsúlyos szemléletbeli, elméleti különbségekkel szemben ugyancsak fontosnak tartja a tanulmányszerzők számos szinte teljesen megegyező tételét, megfigyelését is. Hogy csak a legfontosabbakat emeljük ki: Kossuth klasszikus retorikai iskolázottságának meghatározó volta, a Kossuth — Kölcsey szembeállítás, a szerkezeti-szemantikai ellentétek nagy szerepének kiemelése, a szónoki és a publicisztikai szövegeknek a retorizáltságban megmutatkozó hasonlósága, a szubjektívizáció és általában a romantikus jelleg hangsúlyozása stb. Akár egy megnyugtatóan biztató ígért is kiolvasható a módszereknek és az eredményeknek e kettősségéből: bár (szerencsére) sok út létezik a nyelvtudománynak ezen a területén is, nem lehetetlen a találkozás.

Zárásként hadd utaljak vissza Szabó Zoltán dolgozatának befejezésére, ahol is a jeles stilisztikus a kossuthi stílus további kutatásának szükségességéről szólt. Amellett, hogy ennek igazát maradéktalanul elismerjük, meglegedettséggel mondhatjuk, hogy az ismertetett kötet szerzői a Kossuth-életmű további nyelvészeti kutatását inspiráló, értékes és megkerülhetetlen alapmunkát hoztak létre.